

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Palinkėjimai Bernardinų sodui

2013-10-03

ŽURNALAS: KULTŪROS BARAI

TEMA: Sodai

AUTORIUS: Algimantas Bacevičius

DATA: 2013-10

Palinkėjimai Bernardinų sodui

Algimantas Bacevičius

Pritariau ir pritariu Vilniaus vadovų sprendimui sutvarkyti Bernardinų sodą. Sudėtingas restauracijos projektas jau įgyvendintas, o rezultatai dar ilgai bus aptariami įvairiais aspektais. Restauruotas sodas visu grožiu atsiskleis tik po kelerių metų, bent dvejus metus kolekcijos bus taisomos, tobulinamos, turtinamos, reikės atsodinti sunykusius ar nepriėjusius augalus.

Svarbu pabrėžti, kaip gausiai tiek miestiečiai, tiek svečiai lankosi sode – ne tik „proginis“ antplūdis oficialaus atidarymo dieną rodo, kokie reikalingi miestui tokio pobūdžio objektai. Lietuvos gamtos mylėtojai yra išprusę. Mačiau lankytojų, kurie, skaitydami augalų pavadinimus, lygino juos su nuosavomis kolekcijomis ar Vakarų Europoje matytais sodais, parkais.

Manau, nesuklysiu botanikos sodus priskirdamas gyviesiems muziejams. Toks palyginimas leidžia geriau suprasti esmę – sode, kaip ir muziejuje, kaupiamos kolekcijos, rengiamos parodos, stengiamasi įsigyti kuo daugiau išskirtinių „eksponatų“, priimamos vertingos dovanos ir pan. Vykdami į vieną ar kitą botanikos sodą, jau iš anksto žinome, ką ten pamatysime, – kokius augalus, kokių gėlių derinius, medžių alėjas...

Bernardinų sodo informaciniuose skyduose skelbiama, kad restauracijos projektas atliktas, remiantis XIX-XX a. istorine ikonografinė medžiaga. Doc. dr. Evaldas Vylius Navys savo straipsnyje „Vilniaus universiteto Botanikos sodo raida“ (*Dendrologia Lithuaniae*, 2011) nurodo, kad Lietuvos centriniam istoriniame archyve yra išlikęs 1799 m. liepos 19 d. tuometinio vadovo Stanislovo Bonifaco Jundzilo ranka rašytas inventorinis augalų sąrašas, iš viso 475 pavadinimai. Šie augalai buvo perkelti, panaikinus Botanikos sodą Pilies gatvėje. Vėliau, 1824 m., kolekcijose buvo jau 6565 pavadinimų augalai, nemažai jų atgabenta iš aplinkinių miškų ir pievų. Po 1831 m.

sukilimo prasidėjus caro valdžios represijoms, universitetas buvo uždarytas. Keičiantis sodo pavaldumui, patirta daug praradimų, kolekcijos išdraskytos.

Per dabartinę sodo rekonstrukciją šalia naujų augalų pasodinta ir trilapė ptelija, nurodyta senuosiuose sąrašuose. Ilgainiui ji galėtų sulaukti buvusių istorinių kaimynių: persinių alyvų (*Syringa x persica*), sveikalapių (*Clematis integrifolia*) ir gelsvųjų (*Clematis vitalba*) raganių, šilkmedžių. Lietuvoje nuo seno auginami šėivamedžiai – Bernardinų sodą būtų galima praturtinti juodojo šėivamedžio veislėmis (*Aurea*, *Guincho Purple*), kompaktiška, net žiemą patrauklia *Pyramidalis*. Reikia ieškoti ir naujų perspektyvių augalų, imtis eksperimentinio sodinimo. „Pasiskolinti“ yra iš ko – dabartinis Vilniaus universiteto Botanikos sodas yra sukaukęs vertingas melsvių, snapučių, pvz., puikiųjų (*Geranium x magnificum*), astilbių kolekcijas, čia nuo pavasario iki rudens džiugina plačialapė brunera (*Brunnera macrophylla*), pavasarinis poraitis (*Omphaloides verna*), termopsis (*Termopsis caroliniana*), australinė barškė (*Baptisia australis*).

Daugybė žmonių iš viso pasaulio jau kelis dešimtmečius pavasarį tradiciškai keliauja į Vašingtoną (JAV) pasigrožėti sakurų žydėjimu. Smagu, kad gėrėtis japoniškų vyšnių žiedais jau galima ir Vilniuje, Neries pakrantėje. Bernardinų sode galėtų atsirasti žiemos kvapų sodas, kuriam tiktų sausmedis (*Lonicera x purpusii* 'Winter Beauty'), kvapnysis putinas (*Viburnum farreri* 'Farrer's Pink'), žalčialunkis (*Daphne bholua* 'Jaqueline Postill'), tarpiniai hamameliai (*Hamamelis x intermedia*), brizgeniai (*Sarcococca hookeriana*, *Sarcococca confusa*) ir kiti augalai. Stipriai kvepiantys krūmai į Bernardinų sodą viliotų lankytojus net žiemą. Patrauklus visais metų laikais būna regelio trisparnis (*Tripterygium regelii*), beje, labai vertinamas ir liaudies medicinos.

Tvarkant Bernardinų sodą, pasodinta 160 kalninių pušų. Nuo XIX a. vidurio jos naudojamos Kuršių nerijos kopų ar greitkelių šlaitams sutvirtinti. Kraštovaizdžio architektai ir privačių valdų savininkai dažnai sodina jas prie tvorų, po langais, nes smaili spygliai gina nuo įsibrovėlių. Tai patvarus, specifinio pritaikymo augalas, darantis poveikį želdyno charakteriui. Rūšies aukštis Lietuvoje varijuoja nuo pažeme besidriekiančio krūmo iki (dažniausiai) 3–5 ar net 8 m aukščio medžio, plotis siekia nuo 4 iki 8 m. Jei negauna pakankamai šviesos arba neatlaiko tarpusavio konkurencijos, kalninė pušis po kelerių metų praranda taisyklingą formą ir patrauklumą, įvairiai išsiriečia, išretėja jos laja. Todėl Bernardinų sode tikslinga sodinti atitinkamas kalninės pušies ar jau paplitusių kanadinių cūgų, europinio kukmedžio veisles, kitus spygliuočius.

Rekonstrukcijos projekto autoriai sumaniai pritaikė senąsias rododendrų veisles, tokias kaip *Cunningham's White*, hibridizuotą George'o Cunninghamo 1830 m. Pasodintas ir dviskiautis ginkmedis, į Europą atvežtas apie 1727 m. Maloniai nustebino projekto autorių pasirinktas senovinis lentelių su augalo pavadinimu tvirtinimo būdas – į gruntą smeigiamas laikiklis. Tačiau tokios nuorodos yra ne prie visų augalų, jos reikalingos ir Bernardinų sode augantiems Smirnovo rododendrams (*R. smirnovii*), ir seniesiems medžiams, ir naujai pasodintiems ažuolams, liepoms, beržams, galbūt naudojant mažesnes, prie kamieno tvirtinamas lenteles. Pavadinimus reikėtų rašyti be klaidų. Pasitaiko, kad smulkūs Vakarų Europos medelynai etiketėse nurodo netikslus, sinoniminius ar „invalidinius“ pavadinimus. Bernardinų sode kai

kurių augalų pavadinimai lentelėse irgi nurodyti netiksliai. Kadangi atkurtas *botanikos* sodas, o jam keliami daug aukštesni reikalavimai, todėl visus netikslumus derėtų ištaisyti (pvz., tiek paprastųjų, tiek visų kitų alyvų pavadinimas lietuvių kalba rašomas tik daugiskaita).

Restauruodami Bryanto parką (0,9 ha) Niujorke, projekto autoriai kreipėsi į urbanistą sociologą Williamą H. Whyte'ą, kuris analizuoja miesto problemas ir viešąjį gyvenimą, prašydami patarimo, kaip išguiti vandalus, kurie laužo suolus, daužo šviestuvus, kūrena laužus, girtauja, prekiauja narkotikais ir pan. Atsakymas buvo paprastas: parkas turi tapti miestiečių traukos centru. (J. William Thomson, *The Rebirth of New York City's Bryant Park*, *Spacemaker Press*, 1997). Kai buvo sukurtas daugiafunkcinis parkas, daugelio minėtų problemų nebeliko. Sektinas pavyzdys, tačiau lankytojų srautas ir jų interesai turi būti subalansuoti taip, kad nedarytų negatyvaus poveikio Bernardinų sodo esmei, savitumui, jo želdiniams. Priemonių, skirtų didinti parkų lankomumą, esama daug ir labai įvairių, tačiau kiekvienam krašte reikia taikyti tas, kurios geriausiai atitinka jo tradicijas ir įpročius.

Analizuodami tiek istorinius sąrašus, tiek senuosius augalus, dar išlikusius Bernardinų sode, įsitikinsime, kad didžiausiai jų daliai pavadinimus suteikė švedas Carlas Linnaeus (1707–1778), augalų sistematikos ir jais paremtos medicinos pradininkas, gyvų gėlių laikrodžio išradėjas. Rusijos carienė Jekaterina šiam žymiam gamtininkui siūsdavo gėles – dailuosius auskarėlius (*Lamprocapnos spectabile*), kurie tuo metu dar retai kur buvo auginami. Ši gėlė, kurios rausvi širdies formos žiedai laikomi meilės simboliu, puošia ir Bernardinų sodą. Linnaeus iki šiol gerbiamas tiek Europoje, tiek JAV – jam statomi paminklai, įrengiami skvereliai, veikia jo vardo draugijos, veikalai įtraukiami į mokyklinius ir universitetinius vadovėlius. Kai kuriuose meno kūriniuose (skulptūros, bareljefai) Linnaeus vaizduojamas su šiaurinės linėjos (*Linnaea borealis* L.) šakele rankoje. Savo vardą šiam žemaūgiam augalui mokslininkas suteikė pats. Šiaurinė linėja ypač mėgstama Skandinavijos ir Vidurio Europos šalyse. Kuršių nerijoje jos vardą išgarsino Rytprūsių gamtininkai. Britų salose ji, kartu su viržiais, rododendrais ir žemaūgiais spygliuočiais, yra puikus gruntą dengiantis, beje, ir vaistinis augalas. Šiaurinė linėja, įtraukta į Lietuvos Raudonąją knygą, auga šalies botaniniuose draustiniuose, pajūryje ir net, pasak doc. Giedrės Kmitienės, Valakampių miško parke.

Prie Vilnelės vingio pagal šio švedų mokslininko sistemą sukurtas botanikos sodas buvo etaloninis XVIII a. universitetinio botanikos sodo pavyzdys. Jei Bernardinų sode atsirastų Carlo Linnaeuso atminimui skirtas akcentas (skulptūra, bareljefas ar bent atminimo lenta), tai sutvirtintų ryšį su istorine praeitimi, kurią primena ir jo pasodinta šiaurinė linėja.

Jau minėjau, kad prieš 200 metų dalį kolekcijų sudarė vietiniai krūmai, žolės ir pan. Lietuvos bankas platina proginę monetą, skirtą lietuvinei naktižiedei (*Silene lituanica*). Paradoksalu, tačiau šis patrauklus Lietuvos pievų augalas plačiai visuomenei iki šiol mažai žinomas. Bernardinų sodas galėtų būti viena iš tų vietų, kur lietuvinė naktižiedė pristatoma kolekcijose. Gal atsirastų vietos ir apyniams, ir linams, juk turime atitinkamas su jais susijusias pramonės šakas?

Atnaujintą erdvę planuojama pritaikyti miestiečių ir atvykėlių kultūriniais,

edukaciniams, rekreaciniams poreikiams. Miestų parkai kitose šalyse imasi įvairių edukacinių akcijų. Viena iš jų – nemokamai platinami informaciniai leidiniai, pasakojantys apie parko želdynus. Antai Niujorko Centrinis parkas (už istorinių Vanderbilto vartų plyti 2,5 ha ploto želdynas su dekoratyvinių obelų alėjomis, gėlynais, fontanu) kas ketvirtį leidžia 4 puslapių informacinį leidinį *The Conservatory Garden Highlights*. Skaitytojai supažindinami su gėlynų schemomis, sezoniniais augalais, jų dauginimo būdais, darbais rožyne, numatomomis ekskursijomis ir paskaitomis, patariama, į kuriuos želdinius atkreipti dėmesį tam tikru metu. Pateikiama daug klasikinių botaninių grafinių piešinių.

Jau daugiau kaip 40 metų veikia Niujorko viešojo meno kompanija (*Public Art Company*), kurianti lauko galerijas, šiam tikslui naudojamos ir parkų erdvės – tai padeda pritraukti dar daugiau lankytojų. Vilniaus dailės akademija galėtų būti puikus kaimynas/partneris, rengiantis panašius meno projektus.

Gerai sutvarkyti, visavertiškai funkcionuojantys sodai ir parkai turi didžiulį turistų traukos potencialą. Europos parkus pristatančio leidinio naujame numeryje rašoma, kad Lietuvai atstovauja Palangos botanikos parkas ir Vilniaus universiteto botanikos sodas Kairėnuose. Bernardinų sodą irgi lankys turistai, tačiau ar jis bus įtrauktas į būsimus Europos parkų katalogus, ar bus nominuojamas įvairiems įvertinimams? Ar pavyks profesionaliai išnaudoti visas unikalias jo galimybes? Daug lems miesto savivaldybės dėmesys ir sodo veiklos vadyba. Galbūt atsiras „botaninė“ kavinė, kur skanausime kulinarinio paveldo atgaivintą paprastojo ažuolo gilių kavą? Tačiau Bernardinų sodas taps visavertis tik tada, kai imsisi profesionalios edukacijos. Tai ne tik lauko stendai ar kilnojamosios gėlių parodos, bet ir paskaitos, audio/vizualinės programos įvairiomis kalbomis, pristatančios Europos dekoratyvinius augalus, Lietuvos gėlininkų kolekcijas, serbentų ar šilauogių veisles, supažindinančios su mieste gyvenančiais paukščiais, su archeologiniais šios teritorijos radiniais ir t. t.

Atlikta Bernardinų sodo rekonstrukcija yra sėkminga pradžia, neabejoju, kad susiburs profesionali miestiečių mylima komanda, nuolatos didės lojalių lankytojų srautas, o būsimieji botanikai, gamtininkai, vaistininkai, menininkai čia galės įgyti pradines žinias.